
<https://doi.org/10.31392/VAN-2024.47-48.5>
УДК 631:001.83]:929

**ПЕТРО ПАНТЕЛЕЙМОНОВИЧ ПАНЧЕНКО І ЛЕОНІД ЮХИМОВИЧ
БЕРЕНШТЕЙН: ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ ШКОЛИ ІСТОРИКІВ-
АГРАРНИКІВ**

Кравченко Наталія Борисівна

кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин і суспільних наук,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
e-mail: nataly_kyiv@i.ua
<https://orcid.org/0000-0001-8776-000X>

Кропивко Олена Михайлівна

кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин і суспільних наук,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
e-mail: olena_k@meta.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3289-884X>

Лановюк Людмила Петрівна

кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин і суспільних наук,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
e-mail: lanovuklp@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6483-101X>

***Анотація.** Мета дослідження – проаналізувати хід формування та внесок до історичної науки Київської школи аграрної історії України, визначити основні чинники її розвитку. **Методологія** базується на загальнонаукових принципах компаративного дослідження, джерелознавчого аналізу, проблемно-хронологічного методу і персоніфікації та ін. **Наукова новизна.** Визначено, що провідну роль у формуванні наукової школи відіграли професори Петро Панченко та Леонід Беренштейн, які організували співпрацю науковців із академічного та університетського середовищ; показано роль школи у підготовці наукових кадрів, створенні платформ для обговорення проблем аграрної історії. **Висновки.** Очолена професорами Панченком і Беренштейном Київська школа аграрної історії забезпечила стійке зростання якості досліджень за цим напрямом у масштабі всієї України та формування потужної наукової інфраструктури.*

***Ключові слова:** Київська школа аграрної історії, Петро Панченко, Леонід Беренштейн, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Інститут історії України, аграрна історія.*

Петро Пантелеймонович Панченко і Леонід Юхимович Беренштейн – дві постаті в українській історичній науці, чий праці з проблем розвитку сільського господарства та відносин в аграрному секторі заклали фундамент для створення

наукової школи істориків-аграрників і подальших наукових досліджень їхніх послідовників та учнів.

І Петро Пантелеймонович, і Леонід Юхимович зазнали лихоліття війни, пройшовши військовими дорогами майже до її закінчення. Вражала працездатність обох, як і бажання осягати і аналізувати ті зміни, що відбувалися в незалежній Україні.

Обидва вчені займалися проблематикою українського села, тож логічним стало формування наукової школи істориків-аграрників. Під їх керівництвом працювали колективи однодумців в Україні та за її межами, різних наукових та державних установ, освітніх закладів, громадських об'єднань. Результатом цієї співпраці стало формуванні єдиної методології та підходів у дослідженнях процесів в аграрному секторі України в ХХ-на початку ХХІ ст.

З 1960 року Беренштейн Леонід Юхимович був науковим керівником цільової програми «Історичні та соціальні аспекти аграрних відносин в Україні (з 1917 р.)», над виконанням якої працювало 120 науковців з 25 вищих навчальних закладів України та за її межами. Будучи очільником кафедри історії в університеті з 1974 по 1991 рр., Леонід Юхимович консолідував навколо себе наукову інтелігенцію, яка продуктивно і цілеспрямовано займалась вивченням різних аспектів аграрної історії, що сприяло піднесенню інтересу до досліджень з аграрно-селянського питання. На кафедрі у цей період працювала і була вихована ціла плеяда науковців: В. Д. Мойсеєнко, В. В. Діденко, Е. І. Лозова, П. Г. Калько, В. Я. Хоменко, В. К. Караваєв, Є. С. Короїд, Л. М. Кусок, І. І. Глизь, В. О. Цілуйко, Б. Д. Гончарук, П. О. Сорока, П. З. Абдула, К. Ю. Бубнов, М. Є. Литвенко, В. М. Коляда, В. О. Котигоренко, А. І. Кушнір, Н. П. Ісакова, С.С.Коломієць, С. А. Сироватський, В. П. Шеренговий, Л. І. Валуйська, К. Г. Каковський, К. В. Маковій, Г. В. Ларін та інші.

Послідовниками школи стали науковці, які працювали поза межами кафедри історії нашого університету: О.П. Бондарчук, Ф.Х. Джос, М.Ф. Дмитроченко, В.П. Шкварець, М.М. Кватира, Л.І. Марчук, В.П. Михайлюк, О.С. Каденюк, К.І. Левчук, В.А. Моргун, П.С.Костик, В.П. Плисюк, П.Я.Циткілов, І.В.Шульга.

Наукові дослідження оприлюднювалися на конференціях, семінарах та круглих столах з проблем аграрної історії, які організовувалися на базі кафедри історії України нашого університету за участі науковців Інституту історії НАН України (М. Плющ, М. Вівчарик, Л. Шевченко, Н. Барановська, Л. Ковпак, С. Падалка), за ініціативи та особистого сприяння і активної участі Петра Пантелеймоновича Панченка – спочатку як старшого наукового співробітника (1974–1984рр.), згодом завідувача відділу історії техніки (1984–1986рр.), головного наукового співробітника (1986-1991рр.), з 1991–2003 – завідувача відділу сучасної історії України Інституту історії України НАН України. Такі заходи стали платформою обміну ідеями, досвідом та визначали спільні наукові підходи з розробки проблематики аграрних відносин.

Серед проведених наукових форумів знаковими стали Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми державотворення в сучасній Україні» (вересень-жовтень 1998 р., червень 1999р.), Міжвузівська конференція «Значущість реформ в агропромисловому комплексі для розбудови громадянського суспільства в Україні» (червень 1999 р.), Міжвузівська наукова конференція «Суспільно-політичне і соціально-економічне життя сучасної України» (червень 1999 р.), Всеукраїнська

науково-практична конференція «Проблеми українського державотворення: історія і сучасність» (червень 2002 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Студентський рух в сучасній Україні: реалії, тенденції та перспективи розвитку» (жовтень 2002 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми політичної реформи в сучасній Україні» (грудень 2003 р.), Всеукраїнська наукова конференція «Осяяні славою Перемоги» (грудень 2005 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку агропромислового комплексу в сучасній Україні» (вересень 2006 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні політичні та соціально-економічні проблеми історії України» (грудень 2007 – січень 2008 рр.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми аграрної історії України: минуле і сучасність» (березень 2010 р.).

Наукові пошуки в площині аграрно-селянського питання об'єднувало дослідників не лише м. Києва. Неймовірно насиченою була співпраця Інституту історії України НАН України і Національного університету біоресурсів і природокористування України з Черкаським державним університетом імені Богдана Хмельницького, Українською академією історичних наук, Науково-дослідним інститутом селянства та Науковим товариством істориків-аграрників, що викликало і зніціювало ряд досліджень аграрного спрямування.

Результати роботи знайшли своє яскраве обговорення на Всеукраїнській науковій конференції «Велика реформа 1861 року», проведеної 19-20 лютого 2001 року в м. Черкаси на базі Черкаського державного університету імені Богдана Хмельницького та III Всеукраїнському симпозіумі з проблем аграрної історії, проведеному 17-18 травня 2001 року (Черкаси-Мліїв). Мали честь бути запрошеними, для нас ці події стали важливим науковим дебютом як молодих науковців після захисту кандидатських дисертацій. Склалося багато цікавих знайомств та жвавих обговорень, диспутів з О.Рєєнтом, С.Падалкою, Н.Земзюліною, А.Морозовим та багатьма іншими фахівцями. На конференції запам'ятався виступ Петра Пантелеймоновича: харизматичний, вишуканий, з інтригою та науковою глибиною, який дістав схвальний відгук і бурхливі овації аудиторії. Наукові напрацювання викладачів кафедри історії України Національного аграрного університету (нині НУБіП України) були представлені темами: утвердження приватної власності в аграрному секторі економіки України [Гончарук, 2001], зміни в соціальному статусі сільського населення в процесі реформування аграрного сектора економіки України [Кропивко, 2001], місцеве самоврядування у соціально-економічному розвитку сучасного українського села [Ланов'юк, 2001] і знайшли своє подальше продовження на сторінках академічного збірника наукових праць «Український селянин».

Наукові праці, авторами яких були П.П. Панченко і Л.Ю. Беренштейн заклали фундамент для подальших пошуків їх послідовників. Школа відзначалась публікаційною активністю в наукових журналах, монографіях, брошурах.

Можна виділити декілька, у складі редакційної колегії яких були обидва науковці: «Демографічні процеси в сучасній Україні» [Беренштейн, Панченко, Стахневич, 1998], «Українське село у 20-90 роках ХХ століття: короткий історико-економічний нарис» [Беренштейн, Панченко, Джос, 1998], «Розбудова громадянського суспільства в Україні (історико-політичне дослідження)

[Беренштейн, Панченко, Левчук, Моргун, 1999], «Проблеми екології у вузівських курсах гуманітарних дисциплін» [Беренштейн, Мигрин, Панченко, 2000], «Історіографія, методологія та джерельна база досліджень аграрних відносин в Україні у другій половині ХХ століття» [Беренштейн, Кульчицький, Панченко, 2000], «Екологічні проблеми розбудови громадянського суспільства в сучасній Україні» [Смолій, Беренштейн, Панченко, 2000].

Петро Пантелеймонович рецензував роботи науковців кафедри, присвячених історії України [Сакова, Кропивко, Паламарчук, 2005], проблематиці Голодомору [Беренштейн, 2008], розвитку підприємництва в Україні кінця 80-х – середини 90-х років ХХ століття [Кравченко, 2016].

Вийшли друком спільні наукові праці за участі фахівців інституту історії України НАН України та кафедри історії України Національного аграрного університету: «Актуальні проблеми суспільно-політичного і соціально-економічного життя сучасної України» [Беренштейн, Михайлюк, Панченко, 1999], «Україна на зламі історичних епох – реформи в АПК (формування нових виробничих відносин в аграрному секторі економіки України (1991-2000 роки))» [Беренштейн, Мигрин, Панченко, 2000].

Аналізувались роботи й інших дослідників в аграрній галузі. Співпраця з іншими науковими школами економічного, соціологічного, політичного спрямування розширювало методологічний спектр та вплив школи. Важливе місце посідала співпраця з практикуючими фахівцями та представниками аграрного сектора. За час роботи Петра Пантелеймоновича на посаді провідного наукового співробітника сектора наукової бібліографії та біографістики Інституту історії аграрної науки, освіти і техніки Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України (нині Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України) (2003-2016 рр.) активізувалась співпраця науковців-істориків НУБіП України і з провідними фахівцями означеної установи.

До громадських обговорень та розповсюдження результатів досліджень серед широкого загалу залучались студенти та молоді науковці, що сприяло не лише популяризації школи, але й підвищенню інтересу до аграрної історії в цілому, формуванню нового покоління дослідників.

За період 1993-2016 рр. аспіранти нашої кафедри захистили кандидатські дисертації з проблем аграрної історії: Костянтин Левчук у 1993 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Аграрні відносини в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (історико-політичний аспект)», Олена Кропивко у 1997 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Громадські об'єднання України в умовах реформування аграрного сектора АПК (1991-1996 роки)», Наталія Кравченко у 1997 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Реформування агропромислового комплексу України: досвід, проблеми (1991-1996 рр.)», Лада Скотнікова у 2000 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Аграрні відносини в українському селі у 20-30 роках ХХ століття», Станіслав Живора у 2002 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Аграрна реформа в Україні (1991-2001 роки)», Людмила Лановюк у 2003 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Розвиток місцевого самоврядування в умовах розбудови громадянського суспільства в Україні (90-ті роки ХХ століття - початок ХХІ століття)», Вікторія

Хвіст у 2003 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Демографічні зміни у складі населення незалежної України: українознавчий аспект», Валерій Корнієнко у 2003 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Здійснення земельної реформи в Україні (1990-2002 рр.): історичні уроки та наслідки», Сергій Білан у 2005 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Аграрна освіта в Україні: історичний аспект (90-ті роки ХХ - початок ХХІ ст.)», Олександр Сидорович у 2006 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Споживча кооперація на Лівобережній Україні в другій половині ХІХ ст. - на початку ХХ ст.: історичний аспект», Олександр Грибенко у 2007 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Державотворчі процеси в Наддніпрянській Україні в 1917 – 1921 рр.: історичний аспект», Марія Поливач у 2016 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Академік П.Д. Пшеничний – учений, педагог та організатор вітчизняної дослідної справи в зоотехнії у 30-70-х рр. ХХ ст.».

Петро Пантелеймонович завжди підтримував усі ініціативи і проекти науковців кафедри історії України, цікавився здобутками, консультував, давав слушні поради, виступав офіційним опонентом при захисті кандидатських дисертацій наших здобувачів. Зокрема, при захисті кандидатських дисертацій О.Кропивко «Громадські об'єднання України в умовах реформування аграрного сектора АПК (1991-1996 роки)» (1997), С.Живори «Аграрна реформа в Україні (1991-2001 роки)» (2002), В.Корнієнка «Здійснення земельної реформи в Україні (1990-2002 рр.) історичні уроки та наслідки» (2003), Петро Пантелеймонович виступив у якості офіційного опонента.

Слід згадати, що наукові статті викладачів і аспірантів кафедри були представлені майже у кожному випуску Збірника наукових праць, що видавався Інститутом історії НАН України – «Проблеми історії України: факти, судження, пошуки», членами редакційної колегії якого були В.А.Смолій (голова), О.П.Реєнт, П.П.Панченко (заступник голови, відповідальний секретар), П.Т.Тронецько, Л.Ю.Беренштейн, В.М.Курило. У 2001 р. опублікували наукові статті 9 викладачів і аспірантів кафедри історії України НАУ (нині НУБіП України), у 2002 р. – 24, у 2003 – 10, у 2004 – 14, у 2005 – 13, 2006 – 14, 2007 – 12.

Серед інших виділяється Спеціальний випуск Збірника за 2010 р., де були опубліковані матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми аграрної історії України: минуле і сучасність» і представники школи істориків-аграрників презентували свій науковий доробок в площині аграрних відносин. Спектр проблематики охоплював процеси в українському селі з другої половини ХІХ ст. до 2009 р.

П.П. Панченко представив свій власний погляд на проблему виснаження матеріальних і людських ресурсів українського села в період нацистської окупації. Л.Ю. Беренштейн присвятив свою статтю сутності і напрямам стратегії розвитку АПК України з 2002 до 2009 рр. Доктор історичних наук, професор НПУ ім. Драгоманова (нині - Український державний університет імені Михайла Драгоманова) М.А. Журба поєднав проблематику громадських об'єднань національних меншин з антиселянською політикою більшовицького режиму в кінці 1920-30-х рр. Зміни у соціальному середовищі та ментальних імперативах самобутності селянства за часи незалежності України стали полем дослідження учня і послідовника П.П. Панченка, доктора історичних наук, професора, провідного

співробітника Інституту історії України НАН України С.С. Падалки. У представлених в цьому номері Збірника наукових праць досліджуються проблеми: історія українського селянства другої половини XIX – поч. XX ст. в українській історіографії (аспірант Інституту історії України В.Бондар); еволюція господарської діяльності в Подільській губернії в др. пол. XIX ст. (аспірант і докторант Л.Ю. Беренштейна, доктор історичних наук О.Каденюк); екологічні аспекти розвитку вітчизняної системи землеробства і землекористування у XIX ст. (студент історичного факультету КНУ імені Шевченка С.Падалка); діяльність сільськогосподарських закладів Чернігівської губернії з підготовки кваліфікованих кадрів для сільського господарства (викладач Ніжинського агротехнічного інституту В.Малюга); особливості поширення сільськогосподарських знань серед селян Поділля на початку XX ст. (аспірантка НУБіП України І.Завадська); особливості розвитку підприємництва в аграрній сфері губерній Південно-Західного краю в кінці XIX- на початку XX ст. (кандидат історичних наук, доцент Національного агроекологічного університету Н.Романюк, яка була аспіранткою Л.Беренштейна, докторанткою С.С.Падалки - учня П.П.Панченка); функціонування системи вищої аграрної освіти на Київщині (аспірант НУБіП України П.Іванюта); історіографічні аспекти Голодомору 1932-1933 рр. (кандидат історичних наук, доцент НУБіП України Н.Ісакова, аспірантка Л.Ю.Беренштейна), проблема «остарбайтерства» (кандидата історичних наук, доцента НУБіП України Л. Лановюк); становлення і розвитку музейної справи в сільськогосподарських вищих навчальних закладах (аспірантка НУБіП України Л. Горбачова); історичний досвід аграрних перетворень XX ст. (кандидат історичних наук, доцент НУБіП України С. Живора, аспірант Л.Ю. Беренштейна); соціально-демографічні трансформації в українському селі періоду незалежності України (кандидат історичних наук, доцент НУБіП України В. Хвіст); розвиток сільського туризму як одного із факторів збереження соціальної сфери українського села (кандидат історичних наук, викладач НУБіП України С. Білан); соціальна складова сталого розвитку сільських територій (кандидат історичних наук, доцент НУБіП України О. Кропивко, аспірантка Л.Ю. Беренштейна); особливості функціонування середніх шкіл у сільській місцевості України (аспірантка НУБіП України А. Махінько); специфіка інтеграції аграрної освіти України в світову систему вищої освіти (на прикладі НУБіП України) (кандидат історичних наук, доцент НУБіП України С. Коломієць); законодавчі ініціативи В. Чорновола та Народного Руху України щодо реформ в аграрному секторі незалежної України (аспірант Інституту історії України НАН України О. Черниш); формування модерної політичної нації та становлення громадянського суспільства (кандидат історичних наук, доцента НУБіП України Н. Кравченко, аспірантка Л.Ю. Беренштейна).

Петро Пантелеймович і Леонід Юхимович своїм прикладом надихали учнів: науковців Інституту історії НАН України, Університету Драгоманова, нашого Університету, Національної сільськогосподарської бібліотеки УААН на реалізацію спільного проєкту – створення єдиного в Україні Збірника наукових праць «Вісника аграрної історії», який виходить друком з 2011 року до нині і входить до категорії «Б» фахових видань України з історичних наук.

Все це допомогло створити активну і впливову наукову школу в галузі аграрної історії, що діє і донині, продовжуючи свій поступ з покоління в покоління.

Школа має своє продовження і в наукових династіях. Так, під науковим керівництвом професора Л.Ю. Беренштейна були успішно захищені кандидатські дисертації: Бориса Гончарука з питань підготовки кадрів для сільського господарства в системі середньої спеціальної освіти (1977 р.), а згодом і його доньки – Наталії Гончарук (Кравченко), з питань реформування агропромислового комплексу України в 90-ті роки ХХ століття (1997 р.).

Вчитель і учень завжди були пліч-о-пліч. Разом обговорювали актуальні завдання, націлені на вивчення ключових аспектів аграрної історії, сучасних тенденцій та інновацій у сільському господарстві. Разом розробляли та оновлювали навчальні програми спецкурсів, враховуючи новітні наукові відкриття та технологічні інновації в аграрному секторі.

І сьогодні це продовжується в створенні нових аграрних дисциплін міжнародного спрямування: «Міжнародне співробітництво в аграрній сфері» (Кравченко Н.Б.), «Аграрна політика розвинутих країн світу» (Кропивко О.М.), розширенні участі у міжнародних наукових заходах та обмінах, поглибленні взаємодії зі світовими аграрними науковими спільнотами. У рамках дослідницької діяльності практикується співпраця з іншими учасниками наукового процесу, обговорення наукових пошуків.

Численні та глибокі наукові дослідження і публікації П.П. Панченка і Л.Ю. Беренштейна стали взірцем для їхніх учнів і послідовників. Це розвивало, наповнювало і надихало на проведення власних досліджень, активну участь в наукових конференціях, круглих столах та сприяло розвитку наукової школи.

Підтримка і поради Леоніда Юхимовича і Петра Пантелеймоновича стали стимулом до практичної діяльності, отримання реального досвіду в галузі аграрних наук, мотивацією до подальшого професійного зростання. А також продовження розвитку Школи істориків-аграрників, досліджень у царині історичної аграрної науки та сільського господарства.

Список використаних джерел та літератури

Беренштейн Л.Ю. та ін., 2008. Голодомор 1932-1933 рр. в Україні. Матеріали до виступів (лекцій та бесід). Київ: Національний аграрний університет.

Беренштейн Л.Ю. Кульчицький С.В. Панченко П.П. та ін., 2000. Історіографія, методологія та джерельна база досліджень аграрних відносин в Україні у другій половині ХХ століття. Київ: Національна академія наук України, Інститут історії України.

Беренштейн Л.Ю. Мигрин Г.П. Панченко П.П. та ін., 2000. Проблеми екології у вузівських курсах гуманітарних дисциплін. Київ: Інститут історії України, Національний аграрний університет.

Беренштейн Л.Ю. Мигрин Г.П. Панченко П.П. та ін., 2000. Україна на зламі історичних епох – реформи в АПК (формування нових виробничих відносин в аграрному секторі економіки України (1991-2000 роки). Київ: Інститут історії України НАНУ, Українська академія історичних наук України.

Беренштейн Л.Ю. Михайлюк В.П. Панченко П.П. та ін., 1999. Актуальні проблеми суспільно-політичного і соціально-економічного життя сучасної України. Київ: Інститут історії України НАН України, Національний аграрний університет.

Беренштейн Л.Ю. Панченко П.П. Джос Ф.Х. та ін., 1998. Українське село у 20-90 роках ХХ століття: короткий історико-економічний нарис. Київ: Національна академія наук України, Інститут історії України.

Беренштейн Л.Ю. Панченко П.П. Левчук К.І. Моргун В.А., 1999. Розбудова громадянського суспільства в Україні (історико-політичне дослідження). Київ: Інститут історії України НАН України, Національний аграрний університет.

Беренштейн Л.Ю. Панченко П.П. Стахневич А.І., 1998. Демографічні процеси в сучасній Україні: матеріали до лекцій, семінарських занять. Київ: Інститут історії України НАН України, Національний аграрний університет.

Гончарук Н.Б., 2001. Правові засади утвердження приватної власності в аграрному секторі економіки України. Матеріали III Всеукраїнського симпозиуму з проблем аграрної історії 17-18 травня 2001 року. Черкаси – Мліїв. Український селянин: Праці Науково-дослідного інституту селянства. Інститут історії України НАН України. Черкаси. Вип.3. с.336-342.

Ісакова Н.П. Кропивко О.М. Паламарчук Н.І., 2005. Історія України (в схемах і таблицях): Навчальний посібник. Київ: Аграрна освіта.

Кравченко Н.Б., 2016. Аграрне підприємництво в Україні: історичний аспект (кінець 80-х – середина 90-х років XX століття). Київ: НУБіП України.

Кропивко О.М., 2001. Зміни в соціальному статусі сільського населення в процесі реформування аграрного сектора економіки України. Матеріали III Всеукраїнського симпозиуму з проблем аграрної історії 17-18 травня 2001 року. Черкаси – Мліїв. Український селянин: Праці Науково-дослідного інституту селянства. Інститут історії України НАН України. Черкаси, 2001. Вип.3. с.343-348

Лановюк Л.П., 2001. Зростання ролі місцевого самоврядування у соціально-економічному розвитку сучасного українського села. Матеріали III Всеукраїнського симпозиуму з проблем аграрної історії 17-18 травня 2001 року. Черкаси – Мліїв. Український селянин: Праці Науково-дослідного інституту селянства. Інститут історії України НАН України. Черкаси. Вип.3. с. 348-351.

Смолій В.А. Беренштейн Л.Ю. Панченко П.П. та ін., 2000. Екологічні проблеми розбудови громадянського суспільства в сучасній Україні. Національна академія наук України: Київ: Інститут історії України, Національний аграрний університет.

References

Berenshtein L.Iu. ta in., 2008. Holodomor 1932-1933 rr. v Ukraini. Materialy do vystupiv (leksiі ta besid). Kyiv: Natsionalnyi ahrarnyi universytet. [in Ukrainian].

Berenshtein L.Iu. Kulchytskyi S.V. Panchenko P.P. ta in., 2000. Istoriohrafіia, metodolohіia ta dzherelna baza doslidzhen ahrarnykh vidnosyn v Ukraini u druhiі polovyni KhKh stolittia. Kyiv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. [in Ukrainian].

Berenshtein L.Iu. Myhryn H.P. Panchenko P.P. ta in., 2000. Problemy ekolohii u vuzivskykh kursakh humanitarnykh dystsyplin. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy, Natsionalnyi ahrarnyi universytet. [in Ukrainian].

Berenshtein L.Iu. Myhryn H.P. Panchenko P.P. ta in., 2000. Ukraina na zlami istorychnykh epokh – reformy v APK (formuvannia novykh vyrobnychykh vidnosyn v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy (1991-2000 roky). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NANU, Ukrainaska akademiia istorychnykh nauk Ukrainy. [in Ukrainian].

Berenshtein L.Iu. Mykhailiuk V.P. Panchenko P.P. ta in., 1999. Aktualni problemy suspilno-politychnoho i sotsialno-ekonomichnoho zhyttia suchasnoi Ukrainy. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Natsionalnyi ahrarnyi universytet. [in Ukrainian].

Berenshtein L.Iu. Panchenko P.P. Dzhos F.Kh. ta in., 1998. Ukrainske selo u 20-90 rokakh XX stolittia: korotkyi istoriko-ekonomichnyi narys. Kyiv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. [in Ukrainian].

Berenshtein L.Iu. Panchenko P.P. Levchuk K.I. Morhun V.A., 1999. Rozbudova hromadianskoho suspilstva v Ukraini (istoriko-politychne doslidzhennia). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Natsionalnyi ahrarnyi universytet. [in Ukrainian].

Berenshtein L.Iu. Panchenko P.P. Stakhnevych A.I., 1998. Demohrafichni protsesy v suchasniі Ukraini: materialy do leksiі, seminar skykh zaniat. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Natsionalnyi ahrarnyi universytet. [in Ukrainian].

Honcharuk N.B., 2001. Pravovi zasady utverdzhennia pryvatnoi vlasnosti v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy. Materialy III vseukrainskoho sympoziumu z problem ahrarnoi istorii 17-18 travnia 2001 roku. Cherkasy – Mliiv. Ukrainyskyi selianyn: Pratsi Naukovo-doslidnogo instytutu selianstva. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Cherkasy. Vyp.Z. s.336-342. [in Ukrainian].

Isakova N.P. Kropyvko O.M. Palamarchuk N.I., 2005. Istoriiа Ukrainy (v skhemakh i tablytsiakh): Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Ahrarna osvita. [in Ukrainian].

Kravchenko N.B., 2016. Ahrarne pidpriemnytstvo v Ukraini: istorychnyi aspekt (kinets 80-kh – seredyna 90-kh rokiv KhKh stolittia). Kyiv: NUBiP Ukrainy. [in Ukrainian].

Kropyvko O.M., 2001. Zminy v sotsialnomu statusi silskoho naseleння v protsesi reformuvannya ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy. Materialy III Vseukrainskoho sympoziumu z problem ahrarnoi istorii 17-18 travnia 2001 roku. Cherkasy – Mliiv. Ukrainskyi selianyn: Pratsi Naukovo-doslidnoho instytutu selianstva. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Cherkasy, 2001. Vyp.Z. s.343-348. [in Ukrainian].

Lanoviuk L.P., 2001. Zrostannia roli mistsevoho samovriaduvannya u sotsialno-ekonomichnomu rozvytku suchasnoho ukrainskoho sela. Materialy III Vseukrainskoho sympoziumu z problem ahrarnoi istorii 17-18 travnia 2001 roku. Cherkasy – Mliiv. Ukrainskyi selianyn: Pratsi Naukovo-doslidnoho instytutu selianstva. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Cherkasy. Vyp.Z. s. 348-351. [in Ukrainian].

Smolii V.A. Berenshtein L.Iu. Panchenko P.P. ta in., 2000. Ekolohichni problemy rozbudovy hromadianskoho suspilstva v suchasni Ukraini. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy: Kyiv: Instytut istorii Ukrainy, Natsionalnyi ahrarnyi universytet. [in Ukrainian].

**PETRO P. PANCHENKO AND LEONID YU. BERENSHEIN:
FORMATION OF AN AGRICULTURAL HISTORY SCHOOL**

Nataliia Kravchenko

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of International Relations and Social Sciences,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

Olena Kropyvko

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of International Relations and Social Sciences,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

Liudmyla Lanoviuk

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of International Relations and Social Sciences,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

Abstract. *The purpose of the study is to analyze the course of formation and contributions to historical science of the Kyiv School of Agricultural History of Ukraine as well as to determine the main factors of its development. The methodology is based on general scientific principles of comparative research, source analysis, problem-chronological method and personification, etc. Research novelty – the authors determined that the leading role in the formation of the school was played by professors Petro Panchenko and Leonid Berenshtein, who organized the cooperation of scientists from academic and university environments; the article shows the role of the school in training research personnel and creating platforms for discussing the problems of agrarian history. Conclusions. Headed by professors Panchenko and Berenshtein, the Kyiv School of Agricultural History has ensured a steady growth in the quality of research in this area throughout Ukraine and the formation of a powerful research infrastructure.*

Key words: *Kyiv School of Agricultural History, Petro Panchenko, Leonid Berenshtein, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine, agricultural history.*